
IEREMIAS – UN MITROPOLIT IGNORAT AL UNGROVLAHIEI DE LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XV-LEA

Vasile Mărculeț

Paralel cu procesul de unificare politică și teritorială a formațiunilor prestatale, în spațiul românesc sud-carpatic s-a produs cu certitudine și unificarea instituției bisericești. Practica organizării bisericești concomitent cu cea politico-statală reprezintă a caracteristică, atât în cazul Imperiului Bizantin, cât și în cazul altor state ortodoxe aflate sub influența acestuia. Organizarea bisericească devenea cu atât mai importantă cu cât Biserica era o instituție fundamentală de bază a statului medieval, a doua ca importanță după cea politică a domniei, iar rangul său conferea un prestigiu pe măsură.

Păstorirea primilor arhieri ai Ungrovlahiei din secolul al XIV-lea, toți greci de origine, numiți de Patriarhia Ecumenică de la Constantinopol – Yakinthos (1359-1372), Chariton (1372-1380/1381) și Anthimos (1380/1381-1403/1405) – este, în general, bine cunoscută (Dobrescu 1986, 39-49; Iorga 1928, 28-58; Marinescu 1924, 247-254; Șerbănescu 1959b, 730-740; Păcurariu 1991, 263-271; Vicovan 2002, 111-118). Nu același lucru se poate afirma însă despre succesorii lor din prima jumătate a secolului al XV-lea. Penuria de informații face ca până și numele multora dintre ei să ne rămână necunoscute.

Foarte probabil, în primii ani ai secolului al XV-lea, la o dată cuprinsă în perioada 1401 și înainte de septembrie 1405 s-a încheiat și păstorirea celui de-al treilea mitropolit cunoscut al Ungrovlahiei, Anthimos. Data exactă a morții sale nu o cunoaștem însă nici dacă scaunul arhieresc al Ungrovlahiei a rămas sau nu vacant o perioadă mai lungă de timp.

Multă vreme s-a considerat că urmașul lui Anthimos în scaunul mitropolitan al Ungrovlahiei ar fi fost, se pare, un mitropolit cu numele Theodoros. Despre acesta nu avem însă nicio informație. Prezența sa imediat după Anthimos și Athanasios în pomelnicele Mitropoliei Țării Românești sau în

cele ale altor lăcașuri bisericești muntene i-a determinat pe unii specialiști să-l includă în rândul mitropoliților Ungrovlahiei (Panaitescu 2000, 176; Laurent 1945, 166-169; Șerbănescu 1959b, 740; Păcurariu 1991, 338).

În prezent, în baza unor surse publicate de istoricii Vitalien Laurent și Nikolaos Oikonomides, suntem în măsură să ne pronunțăm asupra faptului că respectiva teorie nu poate fi susținută. Succesorul lui Anthimos în scaunul arhieresc de la Argeș nu a fost acest arhieriu, Theodoros, ci un mitropolit cu numele Ieremias. Vitalien Laurent l-a identificat cu mitropolitul de Melytene (Laurent 1945, 170). Fără îndoială că, asemenea predecesorilor săi, numiți în fruntea Mitropoliei Ungrovlahiei de patriarhul ecumenic și acesta a fost grec de origine.

Potrivit istoricului francez, în septembrie 1395, arhieriu de Melytene a fost trimis de patriarhul ecumenic Antonios IV în Moldova pentru a ridica excomunicarea pronunțată asupra țării, ale căror autorități refuzau să accepte arhieriu numit de Patriarhia Ecumenică. Cu același prilej mitropolitul de Melytene a trecut și prin Țara Românească. În opinia cercetătorului francez, după revenirea din misiune la Constantinopol, mitropolitul de Melytene s-a numărat printre susținătorii patriarhului Matheos I, contribuind la alegerea acestuia în octombrie 1397. De asemenea, el l-a susținut pe patriarhul ecumenic în timpul procesului de trisepiscopat (1402-1409). Ca urmare, pentru fidelitatea sa, și datorită familiarizării lui cu situația din Țările Române, consideră Vitalien Laurent, arhieriu de Melytene ar fi fost recomensat cu scaunul mitropolitan al Ungrovlahiei, rămas vacant în urma morții lui Anthimos, unde a fost transferat la o dată cuprinsă între 1403 și 1409 (Laurent 1945, 167-169). În opinia lui Petre Ș. Năsturel, păstorirea lui în fruntea Mitropoliei Ungrovlahiei, ar fi debutat „prin 1405” (Năsturel 1986, 141).

În acest punct al demersului nostru considerăm necesar să facem o corectare a identificării propuse de Vitalien Laurent. Parcurgerea documentelor ne arată că cercetătorul francez a făcut o confuzie, care s-a perpetuat prin preluarea ei de alți istorici, între două scaune arhieresti: cel de Melytene, de pe Euphrat, și cel de Mitylene, din insula Lesbos (Năstase 1987, 207, nr. 2).

Potrivit actelor patriarhale, arhiereul însărcinat cu misiunea politico-religioasă în Moldova și Țara Românească nu a fost cel de Melytene, din Orient, ci a fost mitropolitul de Mitylene, din insula Lesbos. Scrisoarea mandat pe care acesta a primit-o din partea patriarhului ecumenic este fără dubii din acest punct de vedere. Ea este înmănată „preasfințitului mitropolit de Mitylene, hypertimos și frate iubit întru Sfântul Duh (Ἱερῶτατε μητροπολίτα Μιτυλήνης, ὑπέρτιμῃ ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἀγαπητῆ ἀδελφῆ)” (Miklosich, Müller 1862, 256, nr. CCCXCXCV; Fontes 1982, 250-251, nr. XLV, 50). Numele lui, așa cum rezultă din actele patriarhale, a fost Ieremias (Miklosich, Müller 1862, 264, nr. D; Năstase 1987, 207). În schimb, o însemnare din dosarul procesului de trisepiscopat redactat de mitropolitul Makarios al Ancyrei împotriva patriarhului ecumenic Mattheos I îl menționează pe „mitropolitul de Melytene, în prezent al Ungrovlahiei (τοῦ Μελιτηνῆς καὶ νῦν Οὐγκροβλαχίας)” (Laurent 1945, 167).

Cele două texte relevă clar faptul că arhieriei la care fac referire sunt două persoane complet diferite: cel de Mitylene, din insula Lesbos, Ieremias, mitropolitul care a îndeplinit misiunea politico-religioasă în Moldova și în Țara Românească în septembrie 1395, respectiv cel de Melytene, al cărui nume nu-l cunoaștem, care ar fi ocupat scaunul mitropolitan al Ungrovlahiei, succedându-i lui Anthimos în primii ani ai secolului al XV-lea. Nejustificat, Vitalien Laurent îi atribuie acestuia activitatea omologului său, Ieremias de Mitylene.

În opinia noastră, arhiereul de Mitylene, nu cel de Melytene, a fost viitorul mitropolit al Ungrovlahiei. Fără îndoială, buna cunoaștere a situației politice și religioase din Țara Românească, unde îndeplinise misiunea diplomatică din 1395 a contribuit decisiv la numirea lui în scaunul arhieresc de la Argeș.

Faptul că Ieremias de Mitylene a fost într-adevăr mitropolitul Ungrovlahiei își află confirmarea pe

copia unui chrysobul emis de împăratul Ioannes V Palaiologos în august 1366. Prin actul în discuție, basileul confirma mănăstirilor athonite Koutloumousiou și Nea Petra, o altă denumire a Mănăstirii Dionysiou, posesia asupra unui metoc în insula Lemnos, donat de marele stratopedarch Astras și de Mihail Hierakes (Oikonomides 1968, 49-50, nr. 3). Copia, care împreună cu originalul este păstrată în arhiva Mănăstirii Dionysiou, este autentificată de „smeritul mitropolit al Ungrovlahiei, Ieremias (Ὁ ταπεινὸς μητροπολύτης Οὐγγροβλαχίας Ἱερεμίας)” (Oikonomides 1968, 50, nr. 3).

Însemnătatea informației pentru istoria noastră bisericească, a fost semnalată cu mai mult timp în urmă de istoricul Petre Ș. Năsturel (Năsturel 1986, 141). Din păcate, ea nu s-a bucurat de prea mare atenție din partea istoriografiei românești, care a continuat să-l ignore pe mitropolitul Ieremias, lucrările apărute după această dată, continuând să-l excludă din rândul arhierilor Ungrovlahiei.

Editorul actului se întreba, aproape retoric, dacă nu cumva acest Ieremias a fost una și aceeași persoană cu mitropolitul Ieremias al Maurovlahiei, menționat pentru prima oară în surse în actele patriarhale în martie 1393 (Miklosich, Müller 1862, 167-169, nr. CCCXXXV; Fontes 1982, 232-235, nr. XLV, 36). Dar tot el formula însă opinia că în condițiile în care Mănăstirea Koutloumousiou se afla sub patronajul domnilor munteni, era normal ca actul să fie confirmat de mitropolitul Ungrovlahiei (Oikonomides 1968, 49; Năsturel 1986, 141).

Certitudinea că Ieremias al Ungrovlahiei și omonimul său al Maurovlahiei au fost două persoane diferite este confirmată de una din acuzele aduse de mitropolitul Makarios de Ancyra, patriarhului ecumenic Mattheos I. În dosarul împotriva patriarhului, realizat între septembrie 1405 și august 1409, arhiereul Ancyrei preciza că „mitropolitul legitim al acestei Maurovlahii, kyr Ieremias, se află încă în viață, sărman în țară străină, ba chiar găsindu-se el în demnitatea sa proprie și nevoind în niciun chip să de paretisis, ci căutându-și în permanență Biserica proprie” (Laurent 1972, 166; Fontes 1982, 324-327, nr. LI, 2). Într-o altă variantă a aceleiași probleme se arată că mitropolitul legitim al Maurovlahiei, „kyr Ieremias este încă în viață, aflându-se în rangul său propriu și

nevoind deloc să demisioneze, ci sărman fiind în țară străină și căutându-și în permanență Biserica proprie” (Laurent 1947, 170; Fontes 1982, 326-327, nr. LI, 3).

Dacă mitropolitul Ieremia al Ungrovlahiei ar fi fost una și aceeași persoană cu Ieremias al Maurovlahiei, consemnarea făcută de Makarios de Ancyra, cândva după septembrie 1405, potrivit căreia acesta este în viață și „sărman în țară străină” și că își caută „Biserica proprie” din fruntea căreia refuza să demisioneze, ar fi fost lipsită de sens, în contextul în care el ar fi fost transferat în scaunul mitropolitan de la Argeș. Însemnarea mitropolitului de Ancyra capătă însă o logică deplină în condițiile în care arhierii menționați erau două persoane diferite, fapt pe care acesta îl cunoștea cu certitudine.

Revenind la mitropolitul Argeșului, considerăm că tot el, și nu cel al Severinului, care apare cu titlul său în actele patriarhale pe toată durata procesului de trisepiscopat, trebuie să fi fost „cel al Ungrovlahiei”, menționat de partea patriarhului ecumenic Mattheos I într-un *Tomos sinodal* din septembrie 1405, prin care sinodul condamnă atitudinea arhierilor ostili patriarhului (Laurent 1972, 124; Fontes 1982, 334-335, nr. LII, 2). Informațiile cuprinse în acest document sunt singurele pe care le deținem cu privire la activitatea lui în scaunul mitropolitan al Ungrovlahiei. În baza lor putem însă afirma că în septembrie 1405 el fusese deja investit ca mitropolit al Ungrovlahiei. În concluzie, pornind de la această constatare, suntem în măsură să afirmăm că investirea lui în scaunul mitropolitan al Ungrovlahiei a avut loc la o dată cuprinsă între 1403 și anterior lunii septembrie a anului 1405.

Nu știm dacă acest mitropolit a ajuns vreodată în Țara Românească pentru a-și ocupa, la propriu, scaunul arhieresc și pentru a-și exercita atribuțiile. Autentificarea copiei realizate după chrysobulul împăratului Ioannes V Palaiologos a putut-o face, fie la Muntele Athos, fie, cel mai probabil, la Constantinopol. Sfârșitul păstoririi sale ne rămâne de asemenea necunoscut. Într-un interval foarte larg, păstorirea lui poate fi datată între ante septembrie 1405 și ante mai 1412, când este atestat următorul arhieriu al Ungrovlahiei, în persoana lui „Euthymios, cu mila lui Dumnezeu, arhiepiscop și mitropolit a toată Ungrovlahia (Εὐθύμιος ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος καὶ

μητροπολίτης πάσης Οὐγκροβλαχίας)” (Laurent 1945, 170, Șerbănescu 1959a, 699; Șerbănescu 1959b, 740, n. 91).

Spre o datare în intervalul amintit conduce inclusiv titlul său, cel de mitropolit „al Ungrovlahiei”. Acesta a fost purtat, fără excepție, de toți arhierii de la Argeș între octombrie 1370 și înainte de mai 1412, perioadă în care a funcționat și cea de-a doua dioceză a Țării Românești, Mitropolia Severinului (Mărculeț 2012, 27-37).

În ceea ce îl privește pe acel arhieriu cu numele de Theodoros, ne punem întrebarea dacă nu cumva el a fost succesorul direct sau unul din urmașii lui Euthymios în scaunul arhieresc al Ungrovlahiei, în acea epocă obscură din istoria Mitropoliei Ungrovlahiei din prima jumătate a secolului al XV-lea, când întâistătătorii acesteia ne sunt complet necunoscuți? În condițiile în care, așa cum am arătat orice informații despre el lipsesc, un răspuns categoric este imposibil de formulat. Acest lucru nu exclude însă posibilitatea unui ipotetic răspuns afirmativ. În pofida faptului că și etnia lui este imposibil de precizat, Petre P. Panaitescu, lasă să se înțeleagă că Theodoros ar fi fost român de origine (Panaitescu 2000, 176). Afirmția rămâne una discutabilă.

Finalizarea demersului nostru ne permite formularea concluziei potrivit căreia succesorul lui Anthimos în scaunul arhieresc al Ungrovlahiei a fost mitropolitul Ieremias, fostul arhieriu de Mitylene. Păstorirea lui în fruntea Bisericii Țării Românești poate fi datată aproximativ în intervalul ante septembrie 1405 - ante mai 1412.

Anexă

Mitropoliții Ungrovlahiei din a doua jumătate a secolului XIV și de la începutul secolului XV

1. Yakinthos (mai 1359 - ante august 1372)
2. Chariton (august 1372 - între iunie 1380 și martie 1381)
3. Anthimos (post mai 1381 - între mai 1401 și ante septembrie 1405)
4. Ieremias (ante septembrie 1405 - ante mai 1412)
5. Euthymios (ante mai - post octombrie 1412)
6. Theodoros (post octombrie 1412? - ?)

Bibliografie

- Dobrescu 1906:** N. Dobrescu, Întemeierea mitropoliilor și a celor dintâi mănăstiri din țară (București 1906).
- Fontes 1982:** Fontes Historiae Daco-Romanae (Izvoarele istoriei României), vol. IV. Scriptores et acta Imperii Byzantini saeculorum IV-XV (Scriitori și acte bizantine, secolele IV-XV), edidit: H. Mihăescu, R. Lăzărescu, N.-Ș. Tanașoca, T. Teoteoi (București 1982).
- Iorga 1928:** N. Iorga, Istoria Bisericii românești și a vieții religioase a românilor, vol. I (București 1928).
- Laurent 1945:** V. Laurent, Contributions à l'histoire des relations de l'Église byzantine avec l'Église roumaine au début du XV-e siècle. Académie Roumaine. Bulletin de la Section Historique XXVI/2, 1945, 165-184.
- Laurent 1947:** V. Laurent, Aux origines de l'Église moldave: Le métropolitain Jérémie et l'évêque Joseph. Revue des Études Byzantines V, 1947, 158-170.
- Laurent 1972:** V. Laurent, Le trisépiscopat du patriarche Matthieu Ier (1397-1410). Un grand procès canonique à Byzance au début du XVe siècle. Revue des Études Byzantines XXX, 1972, 5-166.
- Marinescu 1924:** C. Marinescu, Înființarea mitropoliilor în Țara Românească și în Moldova. In: Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice, s. III, t. II (București 1924), 247-268.
- Mărculeț 2012:** V. Mărculeț, Considerații privind datarea și contextul în care și-a încetat existența Mitropolia Severinului. Muzeul Național XXIV, 2012, 27-37.
- Miklosich, Müller 1862:** Fr. Miklosich, Ios. Müller (edid.), Acta Patriarchatus Constantinopolitani, MCCCXV-MCCCCII (Vindobonae MDCCCLXII).
- Năstase 1987:** D. Năstase, Les débuts de l'Église moldave et le siège de Constantinople par Bajazet Ier. Byzantina Symmeikta 7, 1987, 205-213.
- Năsturel 1986:** P.Ș. Năsturel, Le Mont Athos et les Roumains. Recherches sur leurs relations du milieu du XIVe siècle à 1654 (Paris 1986).
- Panaitescu 2000:** P.P. Panaitescu, Mircea cel Bătrân (București 2000).
- Păcurariu 1991:** M. Păcurariu, Istoria Bisericii Ortodoxe Române, vol. I (București 1991).
- Șerbănescu 1959a:** N. Șerbănescu, Titulatura mitropoliților, jurisdicția, hotărârile și reședințele Mitropoliei Ungrovlahiei. Biserica Ortodoxă Română LXXVII/7-10, 1959, 698-721.
- Șerbănescu 1959b:** N. Șerbănescu, Mitropoliții Ungrovlahiei. Biserica Ortodoxă Română LXXVII/7-10, 1959, 722-826.
- Vicovan 2002:** I. Vicovan, Istoria Bisericii Ortodoxe Române, vol. I (Iași 2002).

Jerémias – un métropolitain ignoré de la Hungrovalachie du début du XVe siècle

Résumé

Au début du XV-ème siècle, à une date étendu entre 1401 et avant le septembre de 1405, s'est achevé aussi le gouvernement du troisième métropolitain connu de la Hungrovalachie, Anthimos. Son successeur dans le siège métropolitain de l' Argeș a été le métropolitain Jerémias, l'ancien prélat de Mitylène. Son gouvernement à la tête de l'Église de la Valachie pourrait être daté approximativement entre avant le septembre 1405 et avant le mai 1412.

Иеремия – неизвестный митрополит Унговлахии начала XV века

Резюме

В первые годы XV века, в период между 1401 годом и сентябрем 1405 года, скончался третий известный митрополит Унговлахии Анфим. Его преемником на патриаршем престоле в Арджеше был митрополит Иеремия, бывший архиерей из Митилены. Период его деятельности во главе церкви Валахии можно примерно датировать промежутком между сентябрем 1405 и маем 1412 года.

06.02.2014

Dr. Vasile Mărculeț, Colegiul Tehnic „Medienseis”, str. Sticlei, nr. 9, RO-551130 Mediaș, jud. Sibiu, România, e-mail: vasmarculet@yahoo.com; web: vasilemarculet.vze.com